

O'smirlar ma'naviyatini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmalari

A.A.Axmedov
Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlar ma'naviyatini shakllantirishning ijtimoiy psixologik ahamiyati sohasida olib borilgan izlanishlar asosida to'plangan ma'lumotlarga tayangan holda ilmiy mushohada yuritilgan bo'lib, asosan xorij psixolog olimlarining bu boradagi psixologik qarashlari o'rtasidagi aloqadorlik tahlil qilinadi, muammoni o'rganishga oid tadqiqot metodi asosida olingan natijalar bo'yicha xulosa beriladi.

Kalit so'zlar: o'smir xulq-atvori, ma'naviyat, ahloqiy normalar, qadriyat.

Socio-psychological implications of the formation of the spirituality of adolescents

A.A.Axmedov
Bukhara State University

Abstract: This article is a scientific observation based on the data collected on the basis of research in the field of social psychological significance of moral norms in adolescents, mainly analyzes the relationship between the psychological views of foreign psychologists in this area. a conclusion is made on the results obtained on the basis of the research method.

Keywords: adolescent behavior, spirituality, values, moral norms

Shaxsning axloqiy jihatdan intensiv tarkib topishi, axloqiy ongining shakllanishi, hatti-harakatlarning etik normalarini o'zlashtirishi o'smirlik yoshining muhim psixologik xarakteristikalaridandir. O'smirlik yoshi - o'z hatti-harakatlarida suyana boshlaydigan dunyoqarashning, ma'naviy e'tiqod, prinsip hamda ideallarni baholash mulohazalari tizimining tarkib topish davridir. Agar bola kichik maktab yoshi davrida kattalarning, o'qituvchilarning va ota-onalarning bevosita ko'rsatmalari bilan yoki o'zining tasodifiy, impulsiv istaklari ta'siri bilan harakat qilgan bo'lsa, endilikda uning uchun o'z hatti-harakatlarining prinsipi, o'zining qarashlari, e'tiqodlari asosiy ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi va tarbiyachi shuni nazarda tutishi lozimki, xuddi ana shu yoshda axloqiy ong taraqqiyotiga zamin qo'yiladi.

O'smirning qanday axloqiy tajriba orttirishiga, qanday axloqiy faoliyatni amalga oshirishiga qarab uning shaxsi ham tarkib topa boshlaydi. Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, o'smirlik yoshi axloqiy jihatdan intensiv rivojlanish yoshi bo'lganligi tufayli ko'pincha o'smir ongida, tarbiyachi o'quvchi ongiga singdirmoqchi bo'lgan hislatlarga qarama-qarshi axloqiy tushunchalar tarkib topishi mumkin.

Biz bolani mehnat bilan jazolash mumkinmi, deb tez-tez muzokara qilamiz. Bu muammoni o'smirlarga nisbatan ko'yadigan bo'lsak, u yanada ortikroq ahamiyat kasb etadi. Chunki, xuddi o'smirlarda axloqiy maslaklarning ma'lum tizimi ham, shu jumladan mehnatga munosabat ham tarkib topa boshlaydi. Ba'zi odamlar mehnat bilan jazolash mumkin deb qaraydilar va bu holatni oqlashga harakat qiladilar. Ammo, kishilarga va mehnatga bo'lgan munosabat tarkib topa boshlagan o'smir bu masalani tushunishga urinib ko'radi. U o'z tajribasidan biladiki, katta kishilar hech qachon biron yaxshi narsa bilan jazolanmaydilar. Modomiki, jazolar ekanlar, demak biron yoqimsiz narsa bilan jazolaydilar. Agar mehnat bilan jazolasalar, unday paytda o'smirning ongida mehnat qandaydir mudhish narsa degan ma'lum tasavvur yuzaga kela boshlaydi. Biz o'smirning ongiga mehnat shon-sharafdirlar, mardlik va qahramonlikdir degan tasavvurni singdirishimiz kerak deb hisoblaymiz. Lekin bu so'zlar quruq gap bo'lib qoladi, o'smirlar ongida boshqa maslaklar mustahkamlanib qoladi.

Psixologlar o'z oldilariga o'smirlar ma'naviy ongining mazmunini, ularning axloqiy tushunchalari va tasavvurlarini o'rganish vazifasini ko'rganlar. Psixologik tadqiqotlardan ma'lum bo'lishicha, o'smirlar ma'naviy ongining yuksak darajada ekanligini ko'rsatadi. O'smirlarning ko'pchilik qismi yoshlariga munosib ma'naviy tushunchalarni to'g'ri tushunadilar.

E'tiqod va dunyoqarashning tarkib topishi bilan chambarchas bog'langan holda o'smirlarning axloqiy ideallari xam yuzaga kela boshlaydi. Bu ideallar yetarli darajada chuqur mazmundor, faoldir va bu ideallar o'ziga xos axloqiy namuna bo'lib xizmat qiladi, o'smir esa hatti-harakatlarini ana shu namuna bilan tenglashtiradi. Kichik yoshdagi o'smirlar uchun odatda qandaydir bir kishi ideal bo'ladi. Bu odam o'smir yuksak darajada baholaydigan sifatlarni o'zida gavdalantirgan bo'ladi. Ko'pincha bunday ideal ota-onalar, o'qituvchilar yoki yaxshi ko'radigan kitobidagi va kinofilmidagi qahramonlardir. Katta yoshdagi o'smirlarda ideal sifatlarni majmui umumlashgan obrazlar ideallar sifatida yuzaga chiqa boshlaydi.

L.N.Desev o'smirlarning axloqiy tushunchalari mazmunini o'rganib, ularning axloqiy kategoriyalarni tushunishlari ko'pincha yuzaki formal xarakterga ega ekanligini ko'rsatib berdi. Psixologlar bir tomondan o'smirlarda yuzaga kelayotgan e'tiqodlar, axloqiy g'oyalar, tushunchalar va ustanovkalar, ikkinchi tomondan ularning hatti-harakatlari, qiziqishlari, aniq xulq-atvorlari o'rtasidagi munosabatlarni tadqiq qildilar. A.L.Maliovanov ana shu nuqtai nazardan o'smirlarni to'rt guruhga ajratgan: 1) o'z hatti-harakatlarida ularning o'zlari tomonidan yaxshi anglagan ijobiy axloqiy

normalarga tayanadigan, so'zi bilan ishi o'rtasida farq bo'lmaydigan o'smirlar; 2) axloqiy tushunchalarning taraqqiyot darajasi pastligi bilan qiliqlari mos keladigan o'smirlar; 3) kichkinagina o'smirlar guruhi hatti-harakatlarning axloqiy normalariga doir o'zining yaxshi bilimi bilan ajralib turadi, lekin bu bilimlarga mos ravishda harakat qilishni o'ziga lozim deb biladigan; 4) o'zlariga ma'lum bo'lgan axloq talablari bilan kundalik hatti-harakatlari o'rtasidagi aloqani xali ko'ra olmaydigan, tushunmaydigan o'smirlar. Ularning ko'pchiligi ayrim axloqiy kategoriyalarning mazmunini; yetarli darajada anglamaydilar.

Ko'pgina axloqiy tushunchalarni noto'g'ri anglab, shaxsning ayrim sifatlarini xato tushunib va baholab, qaram bo'lmaslik va mustaqillikka intilib, o'z irodasini ko'rsatishga noto'g'ri harakat qilib, ayrim o'smirlar ba'zan ataylab o'zlarida ob'ektiv jihatdan salbiy bo'lgan sifatlarni rivojlantiradilar va o'zlaridan ijobiy sifatlarni siqib chiqaradilar. Tarbiyaning vazifasi mohirlik bilan o'smirlarning noto'g'ri qarashlarini yengish, ishning mohiyatini tushuntirish va o'smirlarning adashishlariga yo'l ko'ymaslikdan iboratdir. Ammo, bu ishni zerikarli nasihatgo'ylik va quruq jonga tegadigan aql o'rgatishlar bilan emas, balki samimiy, chin qalbdan va do'stona olib boriladigan suhbatlar bilan amalga oshirish kerak. Predmet o'qituvchilari to'g'ri axloqiy tushunchalarni tarkib toptirishda o'z fanlarining imkoniyatlaridan foydalanishlari mumkin. Jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlar jamiyat va shaxs ongida aks etadi. Ikkinchi tomondan, ma'naviyat sohasidagi o'zgarishlar jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlarning miqyosiga, yo'nalishiga va sur'atlariga jiddiy ta'sir o'tkazishi mumkin. Shuning uchun mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy sohalarida amalga oshirilayotgan tub o'zgarishlar jamiyatimiz, ijtimoiy guruhlar va alohida fuqarolar ongida o'z in'ikosini topmoqda. O'z navbatida mamlakatimizdagi islohotlar ko'lami va sur'atlari ma'naviyatimizning ham tez sur'atlar bilan rivojlanishini, aksariyat hollarda esa ijtimoiy-iqtisodiy soha rivojidan ildamroq va oldinroq yurishini taqozo etmoqda. Bunday vazifani bajarish uchun ma'naviyat yuksalishiga ta'sir o'tkazishi mumkin bo'lgan baracha imkoniyatlarni ishga solish zarurarti sezilmoqda. Ayni paytda ma'naviyatni yuksaltirish, ayniqsa o'smir yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish ko'lami va sur'atlariga kuchli ta'sir o'tkazishi mumkin bo'lgan psixologik omillarning imkoniyatlaridan yetarli foydalanilmayapti.

Shaxsni ma'naviy tarbiyalash uning butun umri davomida amalga shirilishi lozim. Biroq bu vazifa individning o'smirlik davrida ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi. Zero bu davrda shaxsning ijtimoiylashuvi, ma'naviyatning negizi bo'lgan qadriyatlarni o'zlashtirish jarayoni juda tezlashib ketadi. Shaxsning ma'naviy rivojlanishiga mana shu davrda ozgina e'tiborsizlik qilinsa, u aksilijtimoiy yo'nalishga burilib ketishi, jamiyatimiz uchun yot bo'lgan mafkuralar, g'oyalar ta'siriga tushib qolishi mumkin. Ma'naviy tarbiyani samarali amalga oshirish uchun ma'naviyatning metodologi va umumiy jihatlarini aniqlab olish zarur. Bu yo'nalishda jahon va mamlakatimiz olimlari

tomonidan ko'zga ko'rinarli ishlar amalga oshirilgan. Ma'naviyat va ma'naviy tarbiya masalalarining O'zbekistonda davlat siyosati darajasiga ko'tarilishi shu yo'nalishda ijtimoiy-gumanitar fanlarda olib borilayotgan tadqiqotlar kengayishiga kuchli ta'sir o'tkazdi. Bu sohada, ayniqsa, mamlakatimiz faylasuflari, siyosatshunoslari, pedagog-olimlari tomonidan ko'zga ko'rinarli ishlar amalga oshirildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ахмадов, Н. Р. (2022). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕАБИЛИТАЦИИ ДИЗАДАПТИРОВАННЫХ ПОДРОСТКОВ. INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL, 3(3), 79-84.
2. Ахмадов, Н. Р. (2022). Социально-психолого-педагогическая реабилитация дезадаптированных подростков. Science and Education, 3(2), 1045-1053.
3. Рустамов, Ш. Ш. (2022). ОСОБЕННОСТИ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРАКТИЧЕСКИЙ ПСИХОЛОГОВ. INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL, 3(3), 59-64.
4. Рустамов, Ш. Ш. (2022). Корреляционный анализ пример по психологии. Корреляции в психологии. Science and Education, 3(3), 1100-1106.
5. Ахмедов, А. А., & Зикийева, М. М. (2020). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ВООБРАЖЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ. Новый день в медицине, (1), 151-154.
6. Гайбуллаев, А. А. Психология: происхождение и структура научного факта. Вестник интегративной психологии, 19(19), 115-119.
7. G'aybulloyev, A. A. (2021). Sportchilarda hissiy-irodaviy sifatlar shakllanishining psixologik mexanizmlari. Psixologiya ilmiy jurnali, 92-96.
8. Abdurozikovna, S. D. (2014). Social intelligence: general defining moment. Austrian Journal of Humanities and Social Sciences, (3-4), 154-155.
9. Сабирова, Д. А. (2016). Олий таълим муассасаларида масофавий таълимни жорий этиштехнологиялари. Современное образование (Узбекистан), (11), 14-20.
10. Гайбуллаев, А. А. Психология: происхождение и структура научного факта. Вестник интегративной психологии, 19(19), 115-119.
11. ҲАКИМОВА, Ф. Х. Мослаша олмаслик хусусиятларининг мактабгача ва кичик мактаб ёшидаги болаларда турли психологик кўринишлари. PSIXOLOGIYA Учредители: Бухарский государственный университет, (4), 86-88.

12. Sarvinoz, Q. (2022). EMOTIONAL UNDERSTANDING OF INDIVIDUALS THE ROLE OF EMOTIONS. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 3(1), 12-18.
13. Qosimova, S. B. (2021). O'SMIRLIK DAVRIDAGI O'QUVCHILARDA IJTIMOIIY INTELEKT MUAMMOSINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Oriental Art and Culture, 2(4), 554-559.
14. Исмадова, Д. Т. (2020). ОТА-ОНАЛИК МАЪСУЛИЯТИНИНГ ФАРЗАНДЛАР ТАРБИЯСИГА ПСИХОЛОГИК ТАЪСИРИ. Oriental Art and Culture, 1(3), 452-456.
15. Ismatova, D. T. Y. (2021). Oiladagi ajrimlar psixologik muammosi sifatida. Oriental Art and Culture, (8), 184-190.
16. Murtazoyevna, Q. D., & Jamilovna, A. Z. (2021). FEATURES OF EMOTIONS IN THE UPBRINGING OF CHILDREN. ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2(04), 60-64.
17. Murtazoyevna, Q. D. (2021). Yosh oilalarda oilaviy munosabatning shakllanishining psixologik xususiyatlari.
18. Жумаев, Н. З. (2022). Мотивация агрессивного поведения у педагогов. Science and Education, 3(3), 969-974.
19. Жумаев, Н. З. (2022). Проявление агрессии в профессиональной деятельности учителя. Science and Education, 3(2), 1132-1139.
20. Аманов, Д. Р., & Рузиев, У. М. (2016). Социально-психологический климат в коллективе. NovaInfo. Ru, 3(57), 550-556.
21. Roziyev, U. (2021). ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ СОЦИОФОБИИ У ПОДРОСТКОВ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 7(7).
22. Roziyev, U. (2021). РАБОТА С ДЕТЬМИ ИЗ НЕБЛАГОПОЛУЧНЫХ СЕМЕЙ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 22(22).
23. Umedjanova, M. L., Salikhov, S. M., & Salikhov, T. M. (2022). The Role of National Education in Preparing Young People for Family Life. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(2), 271-276.
24. Salixov, S. M., & Salixov, T. M. (2022). Bo'lajak jismoniy madaniyat o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligini shakllantirish. Science and Education, 3(3), 1013-1019.
25. Ахмедова, З. Ж. (2021). Issues of formation of youth preparation for family life European Scholar Journal (ESJ) Available Online at: <https://www.scholarzest.com> Vol. 2 No. 4.
26. Ахмедова, З. Ж. (2020). Психологические основы развития возможностей интеллектуального творчества молодежи в образовательном процессе. Academy Научно-методический журнал, 5, 56.

27. Усманова, М. Н. (2021). ПРИОРИТЕТНОСТЬ ИНТЕГРИРОВАНИЯ И СБЛИЖЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ОРГАНИЗАЦИИ И МЕТОДОВ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В УСЛОВИЯХ КОРОНАВИРУСА. СУЧАСНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ПІДРУЧНИКА ДЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ, 108.

28. Усманова, М. Н. (2017). ОДИНОЧЕСТВО КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ. In Психология XXI столетия (pp. 407-411).

29. Назарова, М. М. К. (2022). Профилактика девиаций в подростковый период. Science and Education, 3(2), 1306-1312.

30. Nazarova, M. (2021). THE ROLE OF RELIGIOUS PSYCHOLOGY IN PERSONAL EDUCATION. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 7(7).

31. Жабборов, Х. Х. (2021). Влияние деструктивной «массовой культуры» на поведение и воспитание человека. Вестник интегративной психологии. Научный журнал, (23), 109-111.

32. Жабборов, Х. Х. (2017). The influence of psychological protective mechanisms in the formation of the ideological immunity in adolescents. European journal of psychological research, 4(1).